MÜTEFEKKİR
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
AKSARAY UNIVERSITY JOURNAL of THE FACULTY of THEOLOGY
e-ISSN: 2148-8134 • cilt / volume: 13 • sayı / issue: 25 • Haziran / June 2026 • 141-158

Osmanlı Devleti'nde Meşveret Meclisi ve Şeyhülislâmların Meclisteki Konumu

Adem KELEŞ
Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Aksaray/Türkiye, akeles@aksaray.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6172-3593, doi: https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871237

Araştırma Makalesi

Süreç
Geliş Tarihi: 25.01.2026
Kabul Tarihi: 09.04.2026
Yayın Tarihi: 16.06.2026

Hakem Değerlendirmesi:
Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.
Benzerlik taraması:
Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
Etik Beyan:
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.
Tarafsızlık:
Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiç bir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.
Finansman:
Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.
Çıkar Çatışması:
Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.
Yazar Katkı Oranı:
Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.
Yapay Zekâ Beyanı:
Bu çalışmanın hazırlanmasında yapay zekâ araçları kullanılmamıştır.

Öz

Osmanlı Devleti'nde dinî meşruiyeti sağlayan en önemli kurumlardan biri olan şeyhülislâmlık, zamanla sadece fetvâ veren bir makam olmaktan çıkıp devlet yönetiminde de etkili hale gelmiştir. Divân-ı Hümâyûn'un önemini yitirmesiyle birlikte Meşveret Meclisi öne çıkmış, şeyhülislâmlar bu mecliste dini konuların yanı sıra askerî idarî ve malî konularda da söz sahibi olmuşlardır. Meşveret toplantılarının önemli bir kısmının şeyhülislâmların konaklarında yapılması ve alınan kararların fetvâ yoluyla meşrulaştırılması, onların bu güçlü konumunu açıkça göstermektedir. Bu çalışma özellikle XVII. yüzyıldan itibaren önem kazanan Meşveret Meclisi'nde şeyhülislâmların konumunu, görevlerini ve karar alma süreçlerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan çalışmada Osmanlı arşiv belgeleri (hatt-ı hümâyunlar) başta olmak üzere Osmanlı kronikleri ve ilgili literatür incelenmiştir. Meşveret Meclisi'nin yapısı işleyişi ve şeyhülislâmların bu meclisteki rolleri genel olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle çalışma, literatürde genellikle dağınık şekilde ele alınan Meşveret Meclisi-şeyhülislâm ilişkisini bütüncül biçimde incelemiş ve şeyhülislâmların Osmanlı Devleti'nin karar alma mekanizmalarındaki merkezi rolünü daha açık biçimde ortaya koymuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nin siyasal yapısının anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Çalışma, ağırlıklı olarak XVII. yüzyıl ve sonrasına ait Osmanlı arşiv belgeleri (özellikle hatt-ı hümâyunlar), kronikler ve mevcut literatürle sınırlı olup, bu çerçevenin dışındaki dönem ve kaynaklara kapsamlı biçimde yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Meşveret Meclisi, Fetvâ Makamı, Padişah, Şeyhülislâm.

Atıf
Keleş, Adem. "Osmanlı Devleti'nde Meşveret Meclisi ve Şeyhülislâmların Meclisteki Konumu". m*ütefekkir 13*/25 (2026), 141-158 https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871237

Bu eser Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International lisansı altında lisanslanmıştır.

The Advisory Council In The Ottoman Empire and The Position of The Sheik-Al-Islams Within The Council

Adem KELEŞ
Research Assistant, Ph.D., Aksaray University, Faculty of Science and Letters, Aksaray/Türkiye, akeles@aksaray.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6172-3593,
doi: https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871237

Research Article

History
Received: 25.01.2026
Accepted: 09.04.2026
Published: 16.06.2026

Referee Assessment:
This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.
Plagiarism:
This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.
Ethical Statement:
This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.
Impartiality:
The author has not been involved in any stage of the article evaluation and publication process; the peer review process has been completed in accordance with the principles of scientific impartiality.
Funding:
The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Competing Interests:
The author declares that have no competing interests.
Author Contribution Ratio:
The study was conducted by a single author.
Artificial Intelligence Statement:
Artificial intelligence tools were not used in the preparation of this study.

Abstract

The office of the Sheikhulislâm, which was one of the most important institutions providing religious legitimacy in the Ottoman Empire, transformed over time from being merely an office issuing fatwas to becoming influential in state administration. With the loss of importance of the Imperial Council (Dîvân-ı Hümâyûn), the Consultation Council (Meşveret Meclisi) came to the fore, and sheikhulislâms gained a voice in military, administrative, and financial matters in this council, in addition to religious subjects. The fact that a significant portion of the consultation meetings were held at the residences of the sheikhulislâms and that the decisions taken were legitimized through fatwas clearly demonstrates their powerful position. This study aims to reveal the position, duties, and influence of sheikhulislâms in the decision-making processes within the Consultation Council, which gained importance especially from the XVIIth century onwards. In the study, Ottoman chronicles and the relevant literature, primarily Ottoman archival documents (imperial decrees/hatt-ı hümâyuns), were examined. The structure and functioning of the Consultation Council and the roles of the sheikhulislâms in this council have been handled in general terms. In this respect, the study has holistically examined the relationship between the Consultation Council and the sheikhulislâm, which is generally handled in a scattered manner in the literature, and has more clearly revealed the central role of sheikhulislâms in the decision-making mechanisms of the Ottoman Empire. Thus, it has contributed to the understanding of the political structure of the Ottoman Empire. The study is mainly limited to Ottoman archival documents (especially imperial decrees), chronicles, and existing literature belonging to the XVIIth century and after; periods and sources outside this framework have not been included extensively.

Keywords: Ottoman History, Consultative Assembly (Meşveret Meclisi), Fatwa-issuing Authority (or Office of Fatwa), Sultan, Sheikh al-Islam.

Cite as
Keleş, Adem. "Osmanlı Devleti'nde Meşveret Meclisi ve Şeyhülislâmların Meclisteki Konumu". m*ütefekkir 13*/25 (2026), 141-158 https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871237

Giriş

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren dinî temeller üzerine inşa edilmiş bir siyasi yapıya sahip olmuştur. Bu nedenle devletin aldığı pek çok önemli karar, sadece siyasi değil aynı zamanda dinî meşruiyet açısından da değerlendirilmiştir. Bir devlete savaş açılması,[1] barış yapılması,[2] isyanların bastırılması[3] gibi büyük kararlar alınırken, halkın ve yöneticilerin vicdanında bu kararların meşruluğunu sağlayacak dinî dayanaklara ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu noktada müftülük, yani en yüksek dinî otorite olan şeyhülislâmlık makamı devreye girmiştir. Şeyhülislâm, yalnızca fetvâ veren bir din âlimi değil, aynı zamanda devlet politikalarının dine uygunluğunu denetleyen, halkla devlet arasında dinî anlamda köprü kuran bir otorite olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâmlık makamı hem yöneticiler hem de halk nezdinde büyük bir saygı görmüş, devletin dinî meşruiyet zeminini oluşturan temel kurumlardan biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın başlarında gerçekleşen siyasi ve bürokratik değişimle birlikte önemi bir kat daha artan şeyhülislâmlık kurumu, zaman içerisinde "Meşîhat" ve "Meşîhat-ı İslamiye" şeklinde de anılmaya başlanmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda ilmi kimliğiyle ön planda olan şeyhülislâmlık kurumu, XVII ve XVIII. yüzyıllarda daha ziyade siyasi nüfuzuyla ön plana çıkmaya başlamış, XIX. yüzyıla gelindiğinde ise heyet-i vükelâya dâhil olmuş, hükümet üyesi olarak gerçekleştirilen idari düzenlemelerde oldukça etkin rol oynamıştır.[4] Böylece şeyhülislâmlık kurumu için yeni bir dönem başlamıştır. Şeyhülislâmlık kurumu ve Meşveret Meclisi üzerine bugüne kadar kitap,[5] kitap bölümleri,[6] ansiklopedi maddeleri,[7] araştırma makaleleri,[8] doktora tezleri[9] ve yüksek lisans tezleri[10] gibi çok sayıda çalışma kaleme alınmıştır. Ancak bu literatürün büyük bir kısmı ya Meşveret Meclisi'nin yapısı ve işleyişi ya da Şeyhülislâmlık kurumunun teşekkülü ile şeyhülislâmın görev ve yetkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu çalışmalardan başka "Osmanlı Devleti'nde Müftülük (Taşra Teşkilatı)" gibi müstakil çalışmalarda bulunmaktadır.[11] Ancak bu çalışmalar klasik dönem ve taşra teşkilatına yoğunlaştıkları için yapılan çalışmayla ilgili bilgiler içermemektedir. Buna karşılık XVII. yüzyıldan sonra devletin duraklama, gerileme ve dağılma sürecinde, padişahlar da dâhil olmak üzere sorumluluk almaktan kaçınılan bu dönemde şeyhülislâmların yükümlülükleri giderek artmıştır. XIX. yüzyılda Meşveret Meclisi'ne dâhil olmalarıyla birlikte siyasetin merkezinde yer alarak devletin şer'î, siyasî, örfî ve hukukî meselelerinde söz sahibi olmaları hususunda ise müstakil bir çalışmanın neredeyse bulunmadığı dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmalar içerisinde bu konuya ilişkin

---

1 "… Ali Cemâlî Efendi'nin Mısır'a (1516) ve Ebüssu'ûd Efendi'nin Venedik'e (1570) harp ilan edilmesi için vermiş olduğu fevâlar …" Bkz. J. H. Kramers, "Şeyh-ül-İslam", Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1979), XI/85-89.

2 BOA. HAT. nr.8852; Ali Akyıldız, "Meclis-i Meşveret", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 248-249.

3 … akd-ı meclis olunub İzmir ve Ma'nisa'da vukû' bûlan ihtilalin def'ine dair müzakeresi lazım gelen …" BOA. HAT. nr. 16248.

4 Mehmed. İpşirli, Osmanlı İlmiyesi (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 47.

5 Esra, Yakut, *Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din,* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014).

6 İsmail Hakkı. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988); İlhami. Yurdakul, Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda reform, 1826-1876 (İletişim Yayınları, 2008); İpşirli, Osmanlı İlmiyesi.

7 Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/91-96; Ali Akyıldız, "Meclis-i Meşveret", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/248-249.

8 Osman Okumuş, "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 5/1 (Haziran 2023), 387-396; Bernard Lewis, "Meşveret", Tarih Enstitüsü Dergisi 12 (1982), 775-782; Ekrem Kaydu, "'Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı'", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (1977), 201-210; İsmail Katgı, "Osmanlı Devleti'nde Padişahın Emriyle (Siyaseten) Katledilmiş Şeyhülislâmlar"", History Studies 5/3 (Mayıs 2013), 85-115; Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmiyye Bürokrasisinde Şeyhülislâmlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)", Belleten 73/267 (01 Ağustos 2009), 423-442; Emre Berber - Abdullah Vefa Karataş, "Padişahın Denetlenmesinde Şeyhülislâmın Rolü", Kırıkkale Hukuk Mecmuası 2/1 (30 Nisan 2022), 235-262.

9 Murat Akgündüz, *XIX Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhu'l-İslâmlık* (İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1999); Esra Yıldız, *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Şeyhülislamlığın Bürokratik Yapısı* (İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021).

10 Adil, Erken, Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838) (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

11 Cihan. Kılıç, *Osmanlı Devleti'nde müftülük : (taşra teşkilatı)* (Nobel Bilimsel, 2022).

değerlendirmeler genellikle tali başlıklar altında ve dağınık biçimde yer almıştır. Bu çalışmada, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren önem kazanan Meşveret Meclisi'nde şeyhülislâmların konumu, görevleri ve karar alma süreçlerindeki etkileri hususi olarak ele alınmıştır.

1.Şeyhülislâm

İslâm dünyasında X. yüzyılın ikinci yarısında önde gelen ulemâ ve sûfilere verilen bir şeref payesi olarak ortaya çıkmış olan şeyhülislâm tabiri, ilerleyen dönemlerde "âlimlerin reisi ve en kıdemlisi," manasını kazanarak bir ünvan haline gelmiştir.[12] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, şeyhülislâmı, "Osmanlılarda dört ehl-i sünnet mezhebinden biri olan Hanefî fıkhı üzerine kendisine sorulan umumî ve hususî şer'î ve hukukî meselelere ait dini hükümlere uyarak karar veren zat"[13] olarak tanımlamıştır.[14] İlk dönem Osmanlı kroniklerinde fetvâ veren âlimlerin var olduğu görülmektedir. Nitekim Osman Bey döneminde "fetvâ vazifesini" zamanın en büyük âlimlerinden olan Şeyh Edebâli, onun ölümünden sonra (1325) Dursun Fakîh,[15] Orhan Bey döneminde ise bu vazifeyi İshak Fakîh üstlenmiştir.[16] Bu bilgiler, Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında fetvâ vermekle görevli bazı âlimlerin bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu görevin kadılık ve hatiplik gibi görevler yanında sahip oldukları özelliklerden mi kaynaklandığı yoksa kendilerine resmî bir memuriyet tevcih edilmesiyle mi üstlenildiği hususu açıklığa kavuşmamaktadır. Dolayısıyla fetvâ makamı olarak müftülük veya şeyhülislâmlık kurumunun resmi bir nitelik kazanıp kazanmadığı açık değildir.[17] Müftülük veya şeyhülislâmlık kurumunun ne zaman teşekkül ettiği tartışmalı bir konudur. Osmanlı müellifleri bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak genel kanı, Fetret Devri sonrasında ortaya çıkmış olan kargaşa ortamını yatıştırmak ve yine aynı dönemde görünen Râfizî ve bazı istenmeyen hareketlere karşı siyasî ve idarî otoritenin yanında dinî bir meşruiyet kaynağı oluşturmak amacıyla II. Murad zamanında kurulmuş olmasıdır. Bazı müellifler, kurumun Bursa kadılığı yapan Molla Fenarî'nin 1425 yılında Bursa müftülüğüne tayin edilmesi ile resmi olarak kurulduğunu,[18] bazıları ise kurumun 1444 yılından sonra kurulduğunu ve ilk şeyhülislâm olarak da dönemin büyük âlimlerinden olan Fahreddîn-i Acemî'nin tayin edildiğini ileri sürmüşlerdir.[19] Ancak "Fetvâ müessesesi ve şeyhülislâmlık ünvanı ilk olarak Fatih Kânunnâmesi'nde geçmiştir.[20] Kânunnâmeye göre şeyhülislâm, padişah ve vezîriazâmdan sonra devletin üst düzey bir görevlisi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren önemli bir statüye sahip olan şeyhülislâmlık kurumu, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren nüfuzunu daha da artırmaya başlamış ve artan nüfuzuyla birlikte ilmiye bürokrasisini de hâkimiyeti altına almıştır. XVI. yüzyıl, şeyhülislâmlar açısından bir dönüm noktası olmuş, bu yüzyıldan itibaren yetki ve sorumlulukları giderek artmıştır. Medreselerden mezun olan ve vazife bekleyen ilmiye mensuplarına verilecek olan mülazemetler

12 İpşirli, "Şeyhülislâm", 91-96; Okumuş, "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar", 387-396.

13 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şeyhülislâmların fetvâlarını verirken Mecdüddin Abdullah Musulî'nin el-Muhtar fî fürûi'l-hanefiyye, İmam Ebi'l-Berekât Hafizüddin Nesefî'nin Kenzü'd-dekayık, Burhanü'ş-şeria Mahmud'un Vikayetü'r-rivâye fî Mesaili'l-hidaye, İmam Muzafferüddin Ahmed'in Mecmau'ul Bahreyn ve Mülteka'n-nehreyn ve Bağdatlı İmam Ebî'l-Hüseyin b. Muhammed el-Kudurî'nin Muhtasarü'l Kudurî gibi eserlerin şerh ve haşiyesi ile diğer Hanefî fıkhına ait ilgili eserlere başvurduklarını belirtir. Bunun yanı sıra Uzunçarşılı, Kanuni Sultan Süleyman devrinde yaşamış olan meşhur âlim Halebî İbrahim Efendi'nin Mülteka'l-ebhar adlı eserinin derli toplu yapısıyla sonraki nesillerin işini kolaylaştırdığını belirtir". Bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı,173.

14 Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 173.

15 Kaydu, "'Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Müessesesinin Ortaya çıkışı'," 201-210; İpşirli, "Şeyhülislâm", 91.

16 Âşık Paşazade, Osmanoğulları'nın Tarihi, haz. Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç (İstanbul, 2003), 51; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 26.

17 Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 26-27.

18 İpşirli, "Şeyhülislâm", 92.

19 Kaydu, "'Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Müessesesinin Ortaya çıkışı', 202"; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 27.

20 "…ve şeyhülislâm ulemânın reʾisidir. ve muʿallim-i sultân dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdır. Vezîr-i aʿzam anları riʿayeten üstüne almak lâzım ve münâsibdir. Ammâ müftî ve hoca sâir vüzerâdan bir nice tabaka yukarıdur ve tasaddur dahi ederler…" Bkz. Hezarfen Hüseyin Efendi. Telhîsu'l-Beyân Fî kavânîn-i Al-i Osmân, haz. Sevim İlgürel (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 258; Ahmet. Akgündüz, Osmanlı Kânûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (FEY Vakfı, 1990), 318.

şeyhülislâmların arzı ile verilmiştir.[21] Ayrıca müderris tayinlerine, talim ve terbiyelerinin devamına ve medreselerdeki asayişin sağlanması işine de şeyhülislâmlar nezaret etmişlerdir[22] Yine II. Bayezid, İstanbul'da yaptırdığı medresede şeyhülislâmların ders vermesini şart koştuğu gibi külliyenin nezaretini de onlara vermiştir. 1574 yılına gelindiğinde ise daha önce vezîriazâmların yetkisinde olan ancak bu dönemde vezîriazâmların yeterli salâhiyete sahip olmamalarından dolayı geliri kırk akçeden aşağı olanlar hariç[23] müderris, mevâlî, müftülerin tertip ve telhîsleri, hâriç ve dâhil müderrislikler, orduya dâhil edilecek kadılar, vilayet, sancak, kaza müftüleri, imam, hatîp, müezzin, Mevlevi şeyhleri, mevâlî denilen büyük kadılar ve kazaskerlerin atamaları şeyhülislâmlara verilmiştir.[24] Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman döneminde şeyhülislâm olan Ebussuud Efendi, Mevlevi şeyhleri, mevâlî denilen büyük kadılar ve kazaskerlerin bu makama gelmeleri için öncelikle Rumeli kazaskeri olması şartını getirmiştir.[25] Hal böyle olunca da şeyhülislâmlar ilmiye bürokrasisinin reisi konumuna gelmişlerdir. 1579 yılından itibaren de her yıl ramazan ayı boyunca düzenli olarak padişahların huzurunda Kâdı Beyzâvî tefsirinin müzâkereli olarak okunduğu huzûr derslerine katılacak olan ulemayı seçme vazifesi şeyhülislâma verilmiştir.[26] Böyle bir durumun gerçekleşmesinde şüphesiz daha önce şeyhülislâmlık yapmış olan Ebussuud Efendi'nin (Ölm. 1574) telkinleri etkili olmuştur. 1838 yılına kadar şeyhülislâmların görev ve vazifelerinde kayda değer bir değişiklik yaşanmamıştır. Ancak 1838 yılından itibaren şeyhülislâmlar, bir nevi temyiz mahkemesi niteliği taşıyan ve cuma günleri Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin de katılımıyla gerçekleştirilen dîvâna başkanlık etmeye başlamışlardır. Huzûr murafaası da denilen bu dîvâna önceleri vezîriazâmlar başkanlık etmiş ancak daha sonra iş yoğunluklarından dolayı bu vazifeyi şeyhülislâmlara bırakmışlardır.[27] Dolayısıyla şeyhülislâmlar ilmiye sınıfının reisliğinin yanı sıra adalet bürokrasisinin reisi konumuna da gelmişlerdir.[28]

Padişahlar, şeyhülislâmların tayinlerini genel itibari ile vezîriazâmların görüşünü alarak yapmışlardır. Ancak kimi zaman vezîriazâmlara sormadan münasip gördükleri kazasker veya kazasker mazûllerinden birini şeyhülislâm olarak tayin ettikleri de görülmektedir[29] Şeyhülislâm tayinlerinde, ilk olarak atanacak kişi belirlenmiş daha sonra ise vezîriazâm, o kişi hakkında telhîs denilen arizayı hazırlayıp padişaha takdim etmiştir. Ardından da sadaret kaymakamı, şeyhülislâmın konağına tebrik için gönderilmiştir. Dönüşünde şeyhülislâmı da yanına alarak önce Paşa Kapısı'na gelmiş, burada vezîriazâmı ziyaret etmiş daha sonra ise hep birlikte saraya gitmişlerdir. Eğer şeyhülislâm olacak kişi doğrudan saraya davet edilmiş ise vezîriazâm da saraya davet edilmiştir.[30] Burada padişah, şeyhülislâm adayına samur kürklü bir hil'at takdim etmiş kendisini şeyhülislâm yapmak istediğini bildirmiştir. O kişi de bu görevi kabul etmiş ise hil'atı giyerek görevine başlamıştır. Atamadan sonra vezîriazâm, reîsülküttâb kîsedârı vasıtasıyla hediyelerini yeni şeyhülislâma göndermiştir. Bu esnada kapı kethüdaları da yeni şeyhülislâmı ziyaret ederek hem tebrik etmiş hem de hediyelerini takdim etmişlerdir.[31]

İlk dönem şeyhülislâm atamalarında ilmî ve hukukî ölçüler ön planda iken XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ilmî ve hukukî ölçülerin yanında siyasî ve idarî uyum arayışı da önem kazanmış,

---

21 Esra, Evsen, Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği) (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 6.

22 Yurdakul, Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda reform, 1826-1876, 40.

23 İpşirli, "Şeyhülislâm", 91-96.

24 Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 179; Beyazıt, "Osmanlı İlmiyye Bürokrasisinde Şeyhülislâmlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)", 423-442.

25 Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 365-371.

26 Evsen, Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği), 6.

27 Berber- Karataş, "Padişahın Denetlenmesinde Şeyhülislâmın Rolü", 235-262; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 207; Yurdakul, Osmanlı ilmiye Merkez Teşkilâtı'nda reform, 1826-1876, 34.

28 Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 179; Beyazıt, "Osmanlı İlmiyye Bürokrasisinde Şeyhülislâmlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)", 423-442; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 207.

29 Yurdakul, Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nda reform, 1826-1876, 234.

30 Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 189-190.

31 BOA. C. ADL.41-2486.; Recep. Ahıshalı, Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülkuttablık : XVIII. Yüzyıl (İstanbul: Tatav, 2001), 157; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 30-31; Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 190-191; Yurdakul, Osmanlı İlmîye Merkez Teşkilatı'nda reform, 1826-1876, 251-252.

padişahlar ve vezîriazâmlar kendileriyle daha rahat çalışabilecekleri kişileri şeyhülislâm olarak atamışlardır.[32] Ebussuud Efendi'nin şeyhülislâmlık görevine kadar şeyhülislâmlar, belli bir kaideye uymaksızın Bursa, İstanbul gibi büyük yerlerde kadılık yapmış kişilerden veya Anadolu kazaskerliği ya da müderrisliği görevinde bulunmuş olan kişilerden atanmıştır. Ebussuud Efendi'den sonra ise şeyhülislâmlar daha çok Rumeli kazaskerlerinden atanmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman Anadolu kazaskerleri ve padişah hocalarından da şeyhülislâm atamaları yapılmıştır.[33] Şeyhülislâm atamalarında belirli kaidelerin getirilmesi III. Ahmed döneminde olmuştur. Bu dönemde sadece Rumeli kazaskerleri ve bu görevden azledilenlerin şeyhülislâmlığa tayin edilmesi ilkesi benimsenmiştir. Ancak bu kural da tam olarak uygulanmamış, bazı dönemlerde Anadolu kazaskerliği yapmış kişiler de şeyhülislâm tayin edilmiştir.[34]

İlk dönemlerde şeyhülislâmlar kaydıhayat şartıyla göreve getirilmişler istifa etmedikleri takdirde hayatları boyunca görevlerini ifa etmişlerdir. Öyle ki Zembilli Ali Efendi, oldukça yaşlı ve hasta olmasına rağmen görevinden azledilmemiş yerine bakabilecek bir naip atanmıştır.[35] Şeyhülislâmlar, ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman zamanında azledilmeye başlanmış olup ilk azledilen Şeyhülislâm 1541 yılında Çivizâde Muhyiddin Efendi olmuştur.[36] Şeyhülislâmlar azledildiklerini çavuşbaşılar aracılığıyla öğrenmişlerdir. Şeyhülislâmlara duyulan güvenin devam ettiğini ifade etmek isteyen padişahlar, azil bildirimini reîsülküttâblar aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca herhangi bir gerginliğe sebebiyet vermemek için yeni atanan şeyhülislâmların selefleriyle görüşmelerine izin vermemişlerdir.[37] Azledilen şeyhülislâmlar azil sebebine bağlı olarak göz hapsinde tutulmaları için konaklarında veya sahilhanelerinde ikamete mecbur edilmişler ya da sürgüne gönderilmişlerdir.[38] Sürgün edilen şeyhülislâmların bir kısmı sürgün sırasında hayatını kaybetmiş bir kısmı ise affedildikleri için payitahta geri dönmüşlerdir.[39]

XVII. yüzyıldan itibaren ise ilmiye teşkilatında başlayan bozulmalar şeyhülislâmlık makamını da etkilemiş, bu dönemde şeyhülislâmlar kuruluş amaçlarının dışına çıkarak siyasete müdahil olmaya başlamışlardır. Bu durum kendilerinin sık sık azledilmesine hatta katledilmelerine sebep olmuştur. Ebusuud Efendi, 29 yıl boyunca şeyhülislâmlık görevini ifa etmiştir. Buna karşılık, 1703 yılında tayin edilen Yekçeşm Hüseyin Efendi yalnızca üç gün, ikinci kez tayin edilen Sâmânîzâde Ömer Hûlisî Efendi bir gün,[40] 1656'da tayin edilen Memikzâde Mustafa Efendi ise on üç saat görevde kalabilmiştir.[41] XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ise bazı şeyhülislâmlar ikinci,[42] üçüncü hatta dördüncü defa göreve tayin edilmişlerdir.[43] Bütün bunların yanında padişahların meşruiyetini sorgulayan, onları tahtan indirme iddiası veya siyasi kaygılardan dolayı Ahîzâde Hüseyin Efendi[44] (ö. 1703), Hocazâde Mes'ud Efendi[45] (. 1656) ve Feyzullâh Efendi[46] (ö. 1703) gibi şeyhülislâmlar da siyaseten katledilmişlerdir.[47] Bazı şeyhülislâmlar ise atandıktan kısa bir süre sonra vefat etmişlerdir.[48]

---

32 İpşirli, Osmanlı İlmiyesi, 51.
33 İlmiye Salnamesi (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1334), 416.
34 Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 190; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 31.
35 Berber- Karataş, "Padişahın Denetlenmesinde Şeyhülislâmın Rolü", 235-262; İpşirli, Osmanlı İlmiyesi, 50.
36 İlmiye Salnamesi, 361.
37 Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 40.
38 Yurdakul, Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nda reform, 1826-1876, 26.
39 İlmiye Salnamesi, 472.494.507, 524, 542.
40 Berber- Karataş, "Padişahın Denetlenmesinde Şeyhülislâmın Rolü", 235-262; İpşirli, Osmanlı İlmiyesi, 50.
41 İlmiye Salnamesi, 466.
42 Emine Akbaba Tanrıkut, "Şeyhülislâm Mustafa Efendi ve İstiâre Risâlesi", Mütefekkir 11/22 (Aralık 2024), 615-634; Osmanlı Devleti'nde ikinci kez şeyhülislâmlık görevine getirilen ilk şeyhülislâm III. Mehmed döneminde Bostanzade Mehmed Efendi'dir. Bkz. İlmiye Salnamesi, 410.
43 Sun'ullah Efendi 1599-1608 yılları arasında dört kez, Dürrîzâde Mustafa Efendi ise 1756-1774 yılları arasında üç kez göreve tayin edilmiştir. Bkz. İpşirli, Osmanlı İlmiyesi, 50.
44 İlmiye Salnamesi, 446-447.
45 İlmiye Salnamesi, 470.
46 İlmiye Salnamesi, 492.
47 Katgı, "Osmanlı Devleti'nde Padişahın Emriyle (Siyaseten) katledilmiş Şeyhülislâmlar", 85-115; Okumuş, "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar", 387-396.
48 Ziyad Ravasdeh, "Şeyhülislâm 'Alâeddin el- Arabî'nin 'Asr Sûresi Tefsiri ve Metodu", *Mütefekkir* 10/20 (Aralık 2023), 417-440.

Klasik dönemde şeyhülislâmlar, ilmiye teşkilatında çeşitli atamalar gerçekleştirmişlerdir. Ancak siyasî, askerî, örfî, şer'î, adlî, malî ve şikâyet davalarının görüşülerek karara bağlandığı Dîvân-ı Hümâyûn'un aslî üyeleri arasında yer almamışlardır.[49] Bununla birlikte Dîvân-ı Hümâyûn'da çözülmesi gereken bazı şer'î meselelerde dîvâna davet edilmişlerdir. Şeyhülislâmların bu dönemde Dîvân-ı Hümâyûn'un aslî üyeleri arasında yer almamalarının temel nedeni, manevi itibarı yüksek olan bu makamın siyasî işlere dâhil edilerek yıpratılmasının önlenmek istenmesidir.[50] Nitekim I. Selim döneminde şeyhülislâmlık görevinde bulunan Zembilli Ali Cemâlî Efendi, şeriata aykırı gördüğü bir karara itiraz etmek amacıyla saraya gitmiş; fakat sultan tarafından devlet işlerine müdahale etmekle itham edilmiştir.[51] Şeyhülislâmların idarenin içinde fiilen bulunmaları XVII. yüzyıldan itibaren Dîvân-ı Hümâyûn'un önemini kaybedip yerini meşveret meclislerine bırakmasıyla başlamıştır.[52] Bu dönemden itibaren devletin önemli sorunlarının görüşüldüğü meşveret meclislerine şeyhülislâmlar sıkça katılmaya başlamışlardır. Bu durum da şeyhülislâmların siyasete dâhil olmalarına sebep olmuştur. Bu yüzyılın ortalarından itibaren bütçe açıklarının kapatılması amacıyla yapılan meşveret toplantılarına, yapılacak seferlerle ilgili meşveret toplantılarına vezîriazâm, kaptan paşa, defterdar ve sadreyn efendilerin (Rumeli ve Anadolu Kadıaskerleri) yanında şeyhülislâmlar da katılmışlardır. Şeyhülislâmlar, yalnızca din ve dünya işlerinin görüşüldüğü toplantılarda değil; padişahın ölümünden sonra veliahdın belirlenmesi,[53] mevcut padişahın iktidarının meşrulaştırılması[54] gibi konularda fetvâ vermişlerdir. Hatta padişahın tahttan indirilmesi ile katline onay verilmesi gibi gayri meşru düzenlenen toplantılarda da bulunmuş ve fetvâ vermişlerdir.[55]

2.Meşveret Meclisi ve Şeyhülislâmın Meclisteki Konumu

Sözlükte "*danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme" anlamına gelen meşveret; "İslami literatürde yöneticilerin özellikle devlet başkanlarının görev alanlarına giren işler hakkında ilgililere danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurmasını ifade eder".*[56] Belgelerde ve metinlerde *meşveret-i hâssa, meclis-i hâs, meşveret-i havass, meclis-i şûrâ, dârü'ş şûrâ, meclis-i müşâvere, encümen-i meşveret, meclis-i hasü'l-has, meclis-i umumî, akd-i encümen-i meşveret* gibi değişik isimlerle adlandırılmıştır. Sınırlı sayıda üst düzey devlet erkânının katıldığı toplantılar meclis-i hâsü'l-hâs,[57] daha geniş katılımlı olanlar meclis-i hâs,[58] en geniş katılımlı toplantılar meclis-i umûmî,[59] yabancı devlet elçileri ile Osmanlı sefirleri arasında yapılan anlaşmalar için düzenlenen toplantılar ise meclis-i mükâleme[60] olarak adlandırılmıştır.[61]

Türklerde en az bin yıl öncesine dayanan meşveret[62] usulünün varlığı, uygulama biçimi ve ölçüsü değişmekle birlikte milattan önce üç bin yılına kadar dayanmaktadır.[63] Ancak işlevselliğini tam manasıyla İslamiyet'le birlikte kazanmıştır. İslam devlet geleneğinde ayrı bir önemi haiz olan meşveret

---

49 Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 178.

50 Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 206.

51 İnalcık Halil, "'Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi'", çev. Mehmet Özden- Fahri Unan, Türkiye Günlüğü 11 (1990), 30-41.

52 İpşirli, Osmanlı İlmiyesi, 94; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 47.

53 Mustafa Naima, Tarih-i Na'ima (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1280), 318; Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 47.

54 Yakut, Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, 35.

55 Şeyhülislâm Hacı Abdurrahim Efendi, Hicri 1057. Miladi 25 Nisan 1647 yılında şeyhülislâmlığa getirildikten sonra ocak ağalarıyla iş birliği yapmış önce Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi için daha sonra da katledilmesi için fetvâ vermiştir. Bkz. İlmiye Salnamesi, 455-456; Yine 1807 yılında yeniçeriler ve III. Selim'in yapmış olduğu reformlara karşı olanlar tarafından Nizâam-ı Cedîd ordusunun kurulması ve bu ordunun masraflarını karşılamak için oluşturulan İrad-ı Cedid Hazinesine karşı başlatmış oldukları isyan neticesinde dönemin şeyhülislâmı Atâ'ullâh Efendi, sorumsuz kişilerin iktidarı ele geçirmesine ve bu kişilerin elde ettikleri gücü Müslüman halka karşı kullanmalarına ses çıkartmadığı gerekçesiyle Sultan Selim'in tahtan indirilmesi için fetvâ vermiştir. Bkz. İnalcık Halil, "'Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi'", 35.

56 Talip Türcan, "Şûra", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/230-235.

57 BOA. HAT. nr. 8578.,

58 BOA. HAT. nr. 10931.

59 BOA. HAT. nr. 8908.

60 Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, 9, (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1309), 11.

61 Ali. Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 33.

62 Lewis, "Meşveret", 775-782.

63 Türcan, "Şûra", 230.

usulü, Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde sıkça başvurulan bir uygulama olmuştur.[64] Esasında Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde devlet işleri ağırlıklı olarak Dîvân-ı Hümâyûn'da görüşülmüştür. Osmanlı yönetiminde önemli bir yere sahip olan Dîvân-ı Hümâyûn, sıkı kurallara bağlı bir şekilde haftanın belirli günlerinde düzenli olarak toplanmıştır. Kendine bağlı bürokratik bir örgüte sahip olan bu kurumda devletin önemli iç ve dış meseleleriyle birlikte devlet hayatını ilgilendiren idarî, örfî, şer'î, hukukî, malî konular başta olmak üzere devlet ve toplum hayatını ilgilendiren pek çok mesele görüşülmüştür. Önceleri padişahın, sonraları sadrazamın başkanlığında toplanan Dîvân-ı Hümâyûn, zamanla işlevini yitirerek terk edilmiş; devlet işlerinin büyük bölümü sadrazamın ikindi divânına ve tedricen Bâb-ı Âlî'ye aktarılmıştır.[65] XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren ise Dîvân-ı Hümâyûn'un yerini Meclis-i Meşveret almış ve önemli meseleler bu mecliste görüşülmeye başlanmıştır.[66] Diğer bir değişle Dîvân-ı Hümâyûn'dan sonra Meclis-i Meşveret, Osmanlı Devleti'nde din ve dünya işleriyle alakalı önemli konuların görüşüldüğü danışma meclisi olmuştur.[67] Zaman içerisinde farklı farklı konularda da toplanmaya başlayan meşveret meclisi,[68] I. Abdülhamid döneminden itibaren ise bazı büyük makamların tevcihi için de toplanmaya başlamıştır.[69]

Meşveret Meclisi'ne katılacak kişiler ve görüşülecek hususlar padişahın emri üzerine önceden belirlenmiştir.[70] Ayrıca sadrazam da bir telhîsle meclisin toplanmasını padişaha önerebilmiştir.[71] Meclis toplantıları padişahın, padişah olmadığı zaman ise sadrazamın başkanlığında yapılmış ve gündem hakkında üyelere bilgi verilerek görüşmelere başlanılmıştır. Görüşülecek konu üzerinde düşünülecek kadar önemli ise gerekli bilgi ve belgeler evlerinde incelemeleri için meşverete katılacak üyelere önceden verilmiştir.[72] Mecliste görüşülüp karara bağlanan hususlar ise bir telhîsle padişaha sunulmuştur.[73] Nitekim 1791 yılında III. Selim, Prusya ile yapılan müzakerelerde görevlendirilen Raif Efendi ile Hasan Efendi'nin sunmuş oldukları telhîs doğrultusunda, Prusya meşveretine katılanları Topkapı'da kendi huzurunda yapılacak olan meşverete davet etmiştir. Meşveret Meclisi'ne davet edilecek kişilere toplantının yeri ve zamanı, ulemâ sınıfına mensup olanlara şeyhülislâm; bürokrasi sınıfına mensup olanlara ise kaymakam paşa vasıtasıyla iletilmiştir.[74] Ayrıca mecliste alınan kararlar hakkında toplantıya katılmayan veya katılamayan ricale de konuyla ilgili bilgi verilmiştir.[75] Bunun dışında padişahlar, toplantıya iştirak etmedikleri durumlarda genel olarak alınan kararlara riayet edeceklerini bildirmişlerdir. Nitekim II. Mahmud, Fatih Camii'nde Şeyhülislâm başkanlığında toplanılan bir meşveret meclisine gönderdiği hatt-ı hümâyûnda herkesin çekinmeden fikrini beyan

64 Akyıldız, "Meclis-i Meşveret", 248-249.

65 İsmail Hakkı. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 1-5; Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 31.

66 Erken, Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838), vii.

67 BOA. HAT. nr. 8852; Rusya'ya karşı yapılması planlanan sefer için "Şeyhülislâm'ın konağında yapılan Meşveret Meclisi'nde Rusya'ya karşı beyanname neşretmenin düşmanı tahrikten başka bir şeye yaramayacağı bu nedenle de ilkbahara kadar sefer hazırlıklarının tamamlanması ondan sonra beyanname neşredilmesi şeklinde alınan karara karşılık I. Abdülhamid'in "İttifaki cevaba ne demeli" ile başlayan hatt-ı hümâyûn'ı. Bkz. BOA, HAT. 80; Miloş'un oğlu Mihail'in Sırp emaretine tayin edilmesiyle alakalı Meşveret Meclis'inde alınan karar. Bkz. BOA, HAT. 21393; "Mısır sorununa ilişkin olarak beş devlet sefirine verilen resmi takrire karşılık olarak, adı geçen devletlerin sefirleri tarafından sunulan ve padişahın da gördüğü takrirlerin tercümesi üzerine Meşveret Meclisi'nde yapılan görüşmelerin kararlarına dair". Bkz. BOA HAT. 30.

68 BOA, A.MKT.NZD, nr. 38. At fiyatına dair kararın Meclis-i Meşveret de okunması.

69 Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 32.

70 BOA. HAT. nr. 3774.

71 BOA. HAT. nr. 8437; Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 48.

72 "… Nemçelü tarafından zuhur eden matlûbât ve ana müteferriğ olup vakt ü hâl iktizâsiyle mülâhaza olunan tedbirâd mukaddemâ kaleme alınup cümleye irâ'et ve herkes hânesinde krâ'at ile mütâla'asını ifâde etmek tenbih olunmuş idi"… Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāikü'l-Ahbâr, haz. Mücteba İlgürel (Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), 167; Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 32.

73 BOA HAT. nr. 317; BOA HAT. nr. 18689; BOA HAT. nr, 18687; BOA HAT. nr.232; BOA HAT. nr. 16137; BOA HAT. nr. 12543; Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı Belgelerinin Dili: Diplomatik (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 327; Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 32.

74 "Kaymakam Paşa; gerek ulemâ ve gerek ricâl cümlesi çatal sarık nişan ile tebdîl-i sûret birer birer gelsünler." Bkz. BOA, HAT. nr.114/11751.

75 Muzaffer, Doğan, Sadâret Kethüdâlığı (1730-1836) (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1995), 132.

etmesini, bunun için kimsenin cezalandırılmayacağını belirttikten sonra alınacak olan karara ise uyacağını beyan etmiştir.[76]

Başlangıçta belirli bir mekânı olmayan, ihtiyaç oldukça toplanan, gündeminde tek ya da çeşitli konular bulunan, sürekli bir yapıya ve kendine bağlı bürokratik bir örgüte sahip olmayan Meşveret Meclisi,[77] XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha sık toplanmaya başlamıştır. Bu durum, meclisin önemini ve idari sistemdeki ağırlığını artırmıştır.[78] I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde Meşveret Meclisi, katılacak kişilerin ve toplantı günlerinin önceden belirlenmesiyle daha düzenli bir yapıya bürünmüştür.[79] Nitekim 29 Zilkade 1235/7 Ekim 1820 tarihli bir hatt-ı hümâyûna göre pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün Meşveret Meclisi akdedilmiştir. Pazartesi günü gerçekleştirilen toplantılar Bâbıâlî'de, perşembe günü gerçekleştirilenler ise Bâb-ı Fetvâ Penâhî'de yapılmıştır.[80] Ancak Tophâne-i Âmire, Lağımcı ve Humbaracı Ocakları'nın talim günlerinin Meşveret Meclisi'nin toplantı günlerine denk gelmesi sebebiyle toplantı günleri daha sonraları pazar ve salı olarak değiştirilmiştir.[81]

III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde devlet yeni bir düzen arayışı içerisine girmiş, devletin birçok alanında ıslahat hareketlerine girişilmiştir. Yenileşme adına uygulamaya konulan bu düzenlemeler, Meclis-i Meşveret'te ele alınmıştır. Yine 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra devletin varlığını tehdit eden buhranların sebep olduğu siyasi kargaşa ve sorunları çözmek için de meclis toplanmıştır. Meclis-i Meşveret'in bu dönemlerde öne çıkmasının temel nedeni, yapılacak yenilikler ve kargaşa ortamında ortaya çıkan sorunlara ilişkin kararların sorumluluğunu yaymak, paylaşmak ve geniş bir mutabakata dayandırma arzusudur.[82] Dolayısıyla şeyhülislâmlar da bu toplantılarda etkin rol oynamışlar alınan kararları halkın gözünde meşrulaştırmak için de fetvâlar vermişlerdir.

Meşveret Meclisi'nin düzenlenmesi reîsülküttâb ve kethüdanın ortak sorumluluğunda gerçekleşmiştir. Davetlilerin mazbataları hazırlanarak kendilerine ulaştırılmıştır. Toplantı günü geldiğinde bu iki görevli, davetlilerden önce Bâbıâli'ye giderek ön hazırlıkları yapmış ve eksiklikleri gidermiştir. Daha sonra ise davetlilerin gelişini beklemişlerdir. Meclise ilk olarak ocak ağaları, ardından maiyetleriyle vezîrler, kapudan paşa ve son olarak şeyhülislâm katılmış; sadrazamla birlikte gelenek gereği ayrılan yerlere oturmuşlardır. Mutat selamlaşma merasimi yapıldıktan sonra da davetlilere peşkir verilmiş, kahve ve tatlı ikram edilmiştir.[83] Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir teşrifat defterine göre meclisin oturma düzeni ise şöyle sıralanmıştır: *"Sadr denilen başköşenin sağ tarafında başta sadrazam olmak üzere kapudan paşa ve altı tane vezîr otururdu. Sol tarafta ise Şeyhülislâm Efendi başta olmak üzere diğer ricâl-i devlet olarak kethüdâ bey, yeniçeri ağası, defterdâr, reîsülküttâb, tersane emini, baruthaneler nâzırı, zahire nazırı ve darphane nazırı otururlardı. Orta kısımda başköşenin hemen önünde mektubî ve amedî efendi otururlardı. Bu yazıcıların biraz arkasında başta cebecibaşı olarak topçubaşı, arabacıbaşı, humbaracıbaşı, lağımcıbaşı, sâbık sekbanbaşı ve dört nefer orta mütevelli'leri otururlardı. Bunların hemen arkasında da cebecibaşı ağa ve yardımcıları başta olmak üzere topçubaşı ağa ve erkânı, arabacıbaşı ağa ve erkânı, humbaracıbaşı ağa ve erkânı, lağımcıbaşı ağa ve erkânı, sâbık sekbanbaşı ağa ve erkânı ve dört nefer orta mütevellileri ve erkânı olmak üzere diğer ocak ağaları otururlardı".*[84] Yine III. Selim zamanında 20 Şaban 1203/16 Mayıs 1789 tarihinde Revan Köşkü'nde gerçekleştirilen Meşverette ise

---

76 … "baş başa virüb her tarafı mülâhaza olunsun ve mühimmât-ı seferiyeden olan hıyâm ve cebehâne ve top ve devâbb ve cümlenin mevkûf-ı aleyhi olan akçe ve zehâîr ve askerî hususları mutâlaa olunûb iktizâsı huzur-ı hilâfet mâ'bime? Arz olunsun herkes hatırına hutûr iden umûr-ı hayriyeyi sölesûn sonunda şöyle lâzım idi diyecek kâlmasûn doğrî söyleyub hayr tarafını ketm itmeyenler zamanımda medhûl olmaz ve tekdir olunmaz cümlenin tasvip eyledikleri nezd-i hümâyûnumda dahi tasvip olunur"… Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, 9, 300-302.

77 Erken, Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838), vii.

78 Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 32.

79 Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāikü'l-Ahbâr, 7.

80 BOA. HAT. nr. 16297; Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 42; Erken, Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838), 17.

81 Erken, Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838), 17.

82 Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 32.

83 Erken, Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838), 22.

84 BOA, KKd, 676-M2, 25; Erken, Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838) 23.

meclisin oturma düzeni şu şekildedir: *cânib-i yemîn-i şahanede (sağ tarafta) Kâ'imakâm Paşa, re'is vekili, sekbanbaşı, valide Kethüdâsı, defterdar vekili, vesair me'murîn ve rikâb-ı hümâyûn otururlardı. Canib-i yesâr-ı hilâfet-penâhîde (sol tarafta) ise Şeyhülislâm Efendi, re'isu'l- ûlemâ, sâ'ir sudûr-ı kirâm, ocak ağaları ve sâ'ir ümenâ-yi devlet (eminler), kapıcılar kethûdâsı ve şehremini otururlardı. Bundan başka çavuş başı ve çavuşlar ile diğer görevliler ayakta hazır bulunurlardı.*[85]

Meşveret Meclisi'nde çeşitli rütbede ve statüde insanların bulunması birçok görüş ve fikrin ortaya çıkması için mükemmel bir fırsat sunsa da düşük rütbe ve makamdaki kişiler bulundukları mevkileri her an kaybetme korkularından üstlerinin yanında onların düşüncelerine muhalif bir fikir beyan etmekten çekinmişlerdir. Bu durum da meclisin sağlıklı çalışmasına mani olmuştur. Bu nedenle şeyhülislâm ve sadrazam gibi üst rütbeli memurlar önce söz alarak konuyu açtıktan sonra mecliste rütbe farkının önemli olmadığını, herkesin çekinmeden açıkça fikrini beyan etmesi gerektiğini, karşıt fikirde olanların kesinlikle gücendirilmeyeceğini belirterek herkesi tartışmanın içine çekmeye çalışmışlardır.[86] Bununla birlikte içerde susup dışarda karar aleyhine konuşanların cezalandırılacağını, mecliste doğru bildiğini söylemeyenlerin mahşer günü sorumlu olacağını da sürekli olarak hatırlatmışlardır. Ayrıca alınan kararların gizli tutulması gerektiğini, içeride konuşulan devlet sırlarının kesinlikle dışarıya sızdırılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcılardan yemin etmeleri istenmiş hatta bunu yapanların bedduaya uğrayacakları belirtilmiştir.[87]

Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, Dîvân-ı Hümâyûn'un önem kaybetmesi ve İstanbul ile taşradaki huzursuzlukların artması sonucunda, geniş katılımlı ve sık toplanan Meclis-i Meşveret'te şeyhülislâmlar en güçlü üye konumuna yükselmişlerdir. Öyle ki meşveret meclislerinin birçoğu şeyhülislâmın konağında toplanmıştır.[88] Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında devleti meşgul eden Osmanlı-Rus harbi ile ilgili Şeyhülislâm bizzat yaptığı açıklamalarla Rusya'ya savaş açılmasını teşvik etmiştir.[89] Karantina uygulaması için Şeyhülislâm Mekkîzade Mustafa Âsım Efendi'den, 1826'da da kurulacak yeni askerî teşkilât için Kadızâde Tâhir Efendi'den fetvâ alınmıştır.[90] Hâl böyle olunca şeyhülislâmlar, pek çok konuda fikir beyan ettikleri gibi hemen hemen her konuda fetvâ verir olmuşlardır.[91]

Meclis-i Meşveret her zaman şeyhülislâmların konağında toplanmamıştır. Toplantının konusuna göre muhtelif mekânlarda da toplanmıştır. Burada amaçlanan şey konunun uzmanlarının meşverete katılımını sağlayarak onların görüşlerinden faydalanmak olmuştur. Nitekim 29 Zilkade 1229/12 Aralık 1814 tarihli bir hatt-ı hümâyûnda, bu zamana kadar Meşveret Meclisi'nin Şeyhülislâm Efendi'nin hanesinde, Bâbıâlî'de veya bâb-ı fetvâ penâhî'de yapıldığı belirtilmiş; ancak bu seferki toplantının tersânenin durumunu incelemek ve yapılması gerekenleri yerinde tespit etmek amacıyla Haliç'te

---

85 Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, 4, (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1309), 271-272.

86 Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, 33-34.

87 "…Devlet-i Âliyyenin hayırhâh kullarısınız, hâtırınıza gelen her ne ise ya'ni Devlet-i Âliyye'ye göre ceng etmek veyahud sened-i mezkûrû vermek şıklarından kangısı hayırlu ise ketm etmeyüp söyleyesiz, bu iş Devlet-i Âliyye'nin işidir, bir türlü vesvese etmeyesiz, filân şöyle söyledi, filân böyle söyledi deyu gücenmek yoktur. Eğer bu mecliste söylenen söz için gücenüp nefsaniyet eyler isem Allah'ın kılıcına uğrayayım, hakkı ketm edüp söylemeyen dahi mu'aheze-i İlâhiyye'ye mazhar olur, cümlemiz ind-Allah rûz-i cezâde mes'ul olacağız, huzûr-ı Hakk'da ne şekil söyleyecek iseniz bu mecliste dahi ol vechile söyleyesiz, bunda büyüklük küçüklük olmaz." Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāikü'l-Ahbâr, 89-90.

88 Meclis-i Meşveret'in Şeyhülislâm konağında toplanmasına dair bkz. BOA, HAT. nr. 9680; BOA. HAT. nr. 8852; BOA, HAT. nr.792; BOA, HAT. nr.955/A; BOA, HAT. nr. 955/B; BOA, HAT. 80; BOA, HAT. nr. 54389; BOA, HAT. nr. 965; BOA. HAT. nr. 3774; BOA HAT. nr. 16137.

89 İpşirli Mehmet, "'Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi'", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), /1037-38.

90 İpşirli, Osmanlı İlmiyesi, 95.

91 "Müftî ve müderrisîn ve sâir ulemâ-i izâma dâir isdârı iktizâ eden evâmir-i aliye bâ-işâret-i fetvâ-ı penâhî tasdîr kılınmak kā'ide-i kadîmeden olmağla fîmâ-ba'd işâret-i aliyye ile sudûru mu'tâd olan ve o makule te'kîd-i me'mûrîn ve menfâsının tahvîli zımnında yazılacak fermânlar işâret-i aliye olmaksızın tahrîr etdirilmemek ve sehven buyrulup kaleme gelür ise cevâbı verilerek işâretsiz tasdîr kılınmamak husûsu ve fermân tasdîriçün bu misillü husûslara işâret-i aliyye sudûr itmedikçe buyruldu yazılmaması iktizâ idenlere tenbîh ve te'kide ziyâde dikkat ve bu husûsa ale'd-devâm nezâret eyleyesiz deyü izzetlü reîsülküttâb efendiye hitâben fî 10 M. 225 târîhinde beyâz üzerine sudûr eden fermân-ı âlî Dîvân-ı hümâyûn tarafında mukayyeddir". Bkz. BOA. A.(DVNSBUY.İLM.d. Buyruldu, def.nr. 2, s.13; Ahıshalı, Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık: XVIII. Yüzyıl, 88.

bulunan Tersâne-i Âmire'de yapılacağı ifade edilmiştir. Kapudan paşanın divân hanesinde akdedilen Meşveret Meclisi'ne Şeyhülislâm Efendi, askerî sınıfların temsilcileri, sudûr-ı kirâm, erbâb- ı şûrâ, ocak ağaları, ihtiyarları ile tersâne görevlilerinin katılması istenmiştir.[92] Öyle görülüyor ki yapılan hemen hemen her türlü toplantıya şeyhülislâm katılmış ve alınan kararlarda da söz sahibi olmuştur. Diğer bir deyişle mekân ve yer değişse de şeyhülislâmın meclisteki rolü bazı istisnai durumlar dışında değişmemiştir.

Devleti ve toplumu ilgilendiren çok hassas konularda yapılan meşveret meclislerine devlet ricaliyle birlikte sadece şeyhülislâm değil, diğer önemli din adamları da çağrılmıştır. Nitekim yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşi tarikatına mensup görünüp birtakım gayri ahlaki durumlar içerisine giren kişilerin durumlarını görüşmek üzere Bâbüssaâde içerisinde bulunan camide yapılacak meşverete sadrazam, vezîrler ve diğer ileri gelen devlet ricaliyle birlikte şeyhülislâm, eski şeyhülislâmlar, hocalar, Nakşibendi, Kâdiriye, Halvetiye, Mevleviye ve Sâdiye tarikatlarının önderleri ve şeyhleri de çağrılmışlardır.[93] Konunun dini açıdan oldukça hassas bir mesele olması hasebiyle sadece şeyhülislâmın değil diğer önde gelen din adamlarının ve şeyhlerin de görüşleri alınmıştır.

Şeyhülislâmlar, ilmiye sınıfına mensup olmalarına rağmen, yukarıda da belirtildiği gibi Meclis-i Meşveret'te sadece ilmiye konularında değil, seyfiyye sınıfını ilgilendiren meselelerde de görüş bildirmiş ve önemli ölçüde söz sahibi olmuşlardır. Mesela yeniçerilerde askerî düzenin bozulması, kanun ve itaate riayetin kalmaması, askerlik dışındaki işlerle meşgul olmaları ve Rumların Mora'da çıkardıkları isyanı bastıramamaları gibi sorunlar, yeni bir askerî teşkilatlanma ihtiyacını doğurmuştur. Yeniçeri Ocağı'na karşı atılan ilk ciddi adım ise Eşkinci askerî sınıfının kurulması olmuştur. Şeyhülislâm Kadızâde Mehmed Tâhir Efendi'nin konağında yapılan geniş katılımlı bir Meşveret Meclisi ile 18 Şevval 1241/25 Mayıs 1826 tarihinde ocak başı ve ağalarının da tasdik ettiği karar ile söz konusu yeni askerî yapılanma resmen ihdas edilmiştir.[94]

Şeyhülislâmların kendilerini ilgilendirmeyen konularda görüş bildirmekten kaçındıkları istisnai durumlar da olmuştur. Nitekim Ekim 1810'da Şeyhülislâm konağında yapılan meşverette ordunun nerede kışlayacağı konusu tartışılırken, şeyhülislâm bu konunun ulemayı ilgilendirir bir yönünün bulunmadığını ileri sürerek karşı çıkmış ve konunun Bâbıâli'de toplanan mecliste istişare edilmesini tavsiye etmiştir.[95] Esasında şeyhülislâmlar, bu tür meşveret meclislerinde öncelikle kararların şer'an caiz olup olmadığını belirtmiş, ardından konuya dair kendi görüşlerini de ifade etmişlerdir. Zaten teokratik temeller üzerine tesis olmuş olan Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâmın konu üzerinde ayet, hadis ve icmaya dayalı yaptığı açıklamalardan sonra meclisteki diğer üyeler ekseriyetle şeyhülislâmın görüşüne katılmışlardır. Bu husus, şeyhülislâmın meclisteki etkin konumunu göstermektedir. Şeyhülislâm ise söz konusu gücü, şeriatın kendisine tanıdığı ayrıcalıktan almaktadır.

Meşveret Meclisi'nde ele alınan konular bazen toplantı günleri içerisinde çözüme kavuşturulamamış, bu nedenle toplantılar diğer günlere sarkmıştır. Öyle ki üç gün üst üste meclisin toplandığı zamanlar olmuştur. Bu toplantıların bazılarında da bir karara veya neticeye varılamamıştır. Böyle durumlarda şeyhülislâma danışılıp onun verdiği karara göre hareket edilmiştir.[96] Meşveret Meclisi'nin yerine getirdiği danışma ve karar alma işlevi, bazı istisnaî durumlarda şeyhülislâm tarafından tek başına üstlenilmiştir. Nitekim 1789 tarihli bir Hatt-ı Hümâyûn'da, Meşveret Meclisi'nin daha önce Topkapı Sarayı'nda toplandığı ve devletin savaş masraflarını finanse etmek amacıyla gümüş toplanmasına karar verildiği kayıtlıdır Gümüşün kullanımına dair gerçekleştirilen meşveretlerden bir netice çıkmayınca padişah, meseleyi şeyhülislâma havale etmiş; şeyhülislâm da gümüşün ziynet dışında kullanımını şer'an uygun görmemiştir. Ayrıca gümüşün halktan nasıl toplanacağı büyük bir sorun teşkil ettiğinden, bu konuda kesin bir hükme varılamamış ve konunun daha büyük bir mecliste

92 BOA. HAT. nr. 16248.

93 Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Üss-i Zafer (İstanbul, 1243), 207-208.

94 Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Üss-i Zafer, 14-15.

95 "…bumaddelerde şer'-i şerife ve mehâkime dâir bir nesne yok ve ulemânın bu maddelerde ve meclislerde bulunması dahi iktizâ etmez. Taşrayı ulemâ ne bilsün, bu maddeler, ricâl-i devlet ve ocaklı işidir. Meştâ-yı hümâyûn, her kande münâsib ise anda olmasını siz Bâbıâli'de istişare edin." Bkz. Doğan, Sadâret Kethüdâlığı (1730-1836), 133.

96 Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, 9, 18.

ele alınması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine, padişahın uygun gördüğü kişilerle yapılacak meşveret için, Şeyhülislâm Efendi'nin konağı tercih edilmiştir.[97]

Bazen de padişahın katılmadığı meşveret toplantılarında bir karara varılamaması durumunda padişah bizzat kendi huzurunda meşveretin yapılmasını istemiştir. Nitekim II. Mahmut dönemine ait 28 Zilhicce 1224/3 Şubat 1810tarihli bir Hatt-ı Hümâyûn'a göre hazineye para temin edilmesi için Şeyhülislâm Efendi'nin "bâb-ı fetvâ-yı penâhîsi"nde akdedilen Meşveret Meclisi'ne vezîrler ve devlet ricâli davet edilmiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bir karara varılamamış, sonuç olarak padişahın huzurunda meşveret yapılmasına karar verilmiştir."[98]

Şeyhülislâm Meclis-i Meşveret'te söz sahibi olmasının dışında dönem dönem Meclis-i Meşveret'e kimin katılacağı konusunda da söz sahibi olmuştur. Nitekim I. Abdülhamid'in 1203/1789 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'una göre, padişah kendi huzurunda bir Meşveret Meclisi yapılmasını buyurmuştur. Fakat bu kez meşveretin günü ve davetlilerin belirlenmesi hususunda önce şeyhülislâma müracaat edilmesi istenmiştir. Şeyhülislâmın vereceği cevabın ardından da konunun kendisine arz edilmesi bildirilmiş ve sürecin takibi için Kaymakam Paşa görevlendirilmiştir."[99] Bu Hatt-ı Hümâyûn'dan da anlaşılacağı üzere padişah şeyhülislâmın bilgeliğinden ve bu konudaki tecrübesinden faydalanmak istemiş, şeyhülislâm ise bilirkişi vazifesi görerek görevini icra etmiştir.

Meşveret meclisleri, sadece devlet yönetimini ilgilendiren hususlarda değil, halkı doğrudan etkileyen meselelerde de icra edilmiştir. Bu toplantılarda şeyhülislâmlar, verdikleri fetvâlarla belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. "Bu noktada ise yapılanların meşruiyeti, şeyhülislâmın verdiği fetvâ ile teminat altına alınmıştır. 1217/1802 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'da, halkı ekonomik yönden etkileyecek bazı tedbirler almak üzere Meclis-i Hâs'ın toplandığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, madeni paranın değerindeki dalgalanmaların zengin ve fakir kesimlere zarar vermesi umumî bir meşveret toplantısını gerekli kılmış; bu sebeple Şeyhülislâm Efendi'nin hanesinde genel bir Meşveret Meclisi icrasına karar verilmiştir.[100] Şeyhülislâm Efendi'nin konağında yapılan bu meşverette altın ve gümüş fiyatları ile zahire ve fırıncılara dair meseleler görüşülmüştür. Ayrıca şeyhülislâm hazretlerinden, gümüş kullanımının şer'an caiz olup olmadığı ve kimlerin kullanabileceğine dair bir fetvâ alınmış; ardından alınan kararlar padişah fermanıyla İstanbul ve taşralara gönderilmiştir. Zengin fakir herkes bu konuda eşit kabul edilmiştir.[101]

Şeyhülislâmlar sadece devletin iç meselelerinde veya halkı ilgilendiren meselelerde söz sahibi olmamışlardır. Aynı zamanda devleti ilgilendiren dış meselelerde özellikle diplomatik konularda da söz sahibi olmuşlardır. Nitekim Eylül 1789/ Zilhicce 1203 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'a göre, toplantının gününün ve yerinin padişaha danışılmasının ardından Leh maddesini görüşmek üzere meşveret meclisi şeyhülislâm efendinin konağında toplanmıştır.[102] Ancak toplantının içeriği ve alınan kararlar hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1830'lu yıllara gelindiğinde II. Mahmud, devletin merkezi yapısında birtakım reformlar gerçekleştirerek dâimi meclislerle alt kademedeki yöneticilerinde karar verme mekanizmasında yer almasını istemiştir. Bu bağlamda üst düzey görevlilerin bir araya gelmesiyle oluşturulan meşveret meclislerinin yerini Meclis-i Vükelâ gibi daha modern meclisler almaya başlamıştır. Ancak buna rağmen meşveret meclisleri devletin son dönemine kadar farklı formlarda da olsa toplanmaya devam etmiştir. Bütün bu toplantılarda da yine şeyhülislâmlar en güçlü üye olarak karşımıza çıkmıştır. Meşveret meclisi son olarak Paris Antlaşması'nın imzalanıp imzalanmaması konusunda 22 Temmuz 1920 tarihinde Sultan Mehmed Vahdettin'in huzurunda toplanmıştır[103]

97 BOA, HAT. nr. 9126.
98 BOA, HAT. nr. 21313.
99 BOA, HAT. nr. 789.
100 BOA, HAT. nr. 4520.
101 BOA, HAT. nr. 8353.
102 BOA, HAT. nr. 8852.
103 Akyıldız, "Meclis-i Meşveret", 246-249.

Sonuç

Çalışmada Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmların öncelikli vazifeleri, devlet işleriyle alakalı veya özel konularla ilgili kendilerine yöneltilen soruları fetvâ yoluyla açıklamak olmuştur. Ancak zamanla görev ve sorumlulukları giderek artmaya başlamıştır. Nitekim XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ilmiye sınıfına önderlik etme görevini de üstlenmiş; şer'iyye mahkemeleri, medreseler ve talebe-i ulûmla ilgili işlere nezaret etmişlerdir. Esasında şeyhülislâmlar her ne kadar klasik dönemde bazı atamaları gerçekleştirmiş olsalar da devletin yönetsel faaliyetlerinden uzak tutulmuşlardır. Bu bağlamda, şeyhülislâmlık makamının manevi yönünün siyasi işlere karıştırılıp zedelenmemesi için şeyhülislâmlar Dîvân-ı Hümâyûn'un asli üyesi yapılmamıştır. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren ve özellikle Meşveret Meclisi'nin yönetimdeki ağırlığını artırdığı XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari yapısındaki dönüşümle birlikte şeyhülislâmlar klasik dönemin fetvâ makamı kimliğini aşarak devlet işlerinde kilit bir siyasi aktör haline gelmişlerdir.

Dîvân-ı Hümâyûn'un önemini kaybetmesiyle devletin önemli sorunlarının görüşüldüğü Meşveret Meclislerine sıkça katılmışlar, bu meclislerde alınan kararların şer'an caiz olduğunu fetvâ yoluyla onaylamış dolayısıyla bu meclislerde karar verici bir merci haline gelmişlerdir. Teokratik temellere dayanan Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâmların ayet, hadis ve icmâ'ya dayalı açıklamalarla görüş bildirmeleri, meclisteki diğer üyelerin ekseriyetle onların görüşüne katılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla güçlerini şeriattan alan şeyhülislâmlar Meşveret Meclislerinin en güçlü üyeleri olarak öne çıkmışlardır. Meşveret Meclisleri'nde alınan kararlar şeyhülislâmların fetvâlarıyla meşruiyet kazanmış, görüşülen konularda bir karara varılamadığı durumlarda ise doğrudan şeyhülislâmların görüşü alınarak hareket edilmiştir.

Sonuç olarak şeyhülislâmlar yalnızca ilmiye sınıfını ilgilendiren veya şer'î konularda değil; savaş masraflarının finanse edilmesi için gümüş toplanması, paranın değerinin artırılması, karantina uygulamaları ve yeni askerî yapılanma gibi devletin mali ve idari meselelerinde de görüş bildirmişlerdir. Dahası padişahlar zaman zaman devleti çok yakından ilgilendiren ve çok önemli konuların görüşüldüğü Meşveret Meclisi'nin ne zaman, nerede toplanacağı ve kimlerin davet edileceği gibi önemli işleri dahi şeyhülislâmlara bırakmışlardır. Meşveret toplantılarının çoğunun şeyhülislâmların konağında yapılması da makamın merkeziyetçi rolünü fiziki olarak destekleyen önemli bir bulgudur. Bu nedenle şeyhülislâmlar, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyaseti ile idari ve mali kararlarını desteklemede vazgeçilmez bir otorite hâline gelmişlerdir.

Kaynakça

Ahıshalı, Recep. *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisu'lkuttablık: XVIII. Yüzyıl*. İstanbul: TATAV, 2001.

Ahmed Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet*. 4. Cilt. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1309.

Ahmed Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet*. 9. Cilt. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1309.

Ahmed Vâsıf Efendi. *Mehâsinu'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*. haz. Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

Ahmet Akgündüz. "Ebüssuûd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kânûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Kânunnâmeleri. FEY Vakfı, 1990.

Akyıldız, Ali. "Meclis-i Meşveret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/248-249. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Âşık Paşazade. *Osmanoğulları'nın Tarihi*. haz. Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç. İstanbul, 2003.

Berber, Emre- Karataş, Abdullah Vefa. "Padişahın Denetlenmesinde Şeyhülislâmın Rolü", *Kırıkkale Hukuk Mecmuası* 2/1 (30 Nisan 2022), 235-262.

Beyazıt, Yasemin. "Osmanlı İlmiyye Bürokrasisinde Şeyhülislâmlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)". *Belleten* 73/267 (01 Ağustos 2009), 423-442. https://doi.org/10.37879/belleten.2009.423

Doğan, Muzaffer. *Sadâret Kethüdâlığı (1730-1836)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1995.

Emine Akbaba Tanrıkut. "Şeyhülislâm Mustafa Efendi ve İstiâre Risâlesi". *Mütefekkir* 11/22 (Aralık 2024), 615-634.

Erken, Adil. *Osmanlı Devleti'nde Bir Danışma Organı Olarak Meclis-i Meşveret (1774-1838)*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Esra Yıldız. *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Şeyhülislamlığın Bürokratik Yapısı*. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021.

Evsen, Esra. *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Hezarfen Hüseyin Efendi. *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*. çev. Sevim İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

İlmiye Salnamesi. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1334.

İnalcık Halil. "'Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi'". çev. Mehmet Özden- Fahri Unan. *Türkiye Günlüğü* 11 (1990).

Ipşirli, Mehmed. *Osmanlı İlmiyesi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

İpşirli Mehmet. "'Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

J. H. Kramers. "Şeyh-ül-İslam". *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. XI/85-89. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1979.

Katgı, İsmail. "Osmanlı Devleti'nde Padişahın Emriyle (Siyaseten) Katledilmiş Şeyhülislâmlar". *History Studies* 5/3 (Mayıs 2013), 85-115.

Kaydu, Ekrem. "'Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı'". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 201-210.

Kılıç, Cihan. *Osmanlı Devleti'nde müftülük: (taşra teşkilatı)*. Ankara: Nobel Bilimsel, 2022.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili: Diplomatik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Lewis, Bernard. "Meşveret". *Tarih Enstitüsü Dergisi* 12 (1982), 775-782.

Murat Akgündüz. *XIX Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhu'l-İslâmlık*. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1999.

Mustafa Naima. *Tarih-i Na'ima*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1280.
Okumuş, Osman. "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar". *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5/1 (Haziran 2023), 387-396.
Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi. *Üss-i Zafer*. İstanbul, 1243.
Türcan, Talip. "Şûra". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/230-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
Yakut, Esra. *Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din.* İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
Yurdakul, İlhami. *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda reform, 1826-1876*. İletişim Yayınları, 2008.
Ziyad Ravasdeh. "Şeyhülislâm 'Alâeddin el- Arabî'nin 'Asr Sûresi Tefsiri ve Metodu". *Mütefekkir* 10/20 (Aralık 2023), 417-440.
Buyuruldu ve İlmühaber Defterleri (BOA. A. (DVNSBUY.İLM.d.)
BOA. A. (DVNSBUY.İLM.d.
BOA, A.MKT.NZD, nr. 38.
Cevdet-i Adliye (C.ADL)
BOA. C. ADL.41-2486.
Hatt-ı Hümayun (BOA, HAT)
BOA HAT. 30.
BOA, HAT. 80.
BOA, HAT. 21393.
BOA HAT. nr. 317.
BOA, HAT. nr. 789.
BOA, HAT. nr. 955/B.
BOA, HAT. nr. 965.
BOA. HAT. nr. 3774.
BOA, HAT. nr. 4520.
BOA, HAT. nr. 8353.
BOA. HAT. nr. 8437.
BOA. HAT. nr. 8578.
BOA, HAT. nr. 8852.
BOA. HAT. nr. 8908.
BOA, HAT. nr. 9126.
BOA, HAT. nr. 9680.
BOA. HAT. nr. 10931.
BOA HAT. nr. 12543.
BOA HAT. nr. 16137.
BOA. HAT. nr. 16248.
BOA. HAT. nr. 16297.
BOA HAT. nr, 18687.
BOA HAT. nr. 18689.
BOA, HAT. nr. 21313.
BOA, HAT. nr. 54389.
BOA HAT. nr.232.
BOA, HAT. nr.792.
BOA, HAT. nr.955/A.
BOA. HAT. nr.8852.
BOA, HAT. nr.11751.
Kâmil Kepeci Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri (BOA, KKd.)
BOA, KKd, 676-M2.

Ekler

Ek 1: Leh maddesi için Şeyhülislâmın hanesinde Meclis-i Meşveret akdine müsaade buyurulması. (BOA HAT nr:187/8852)

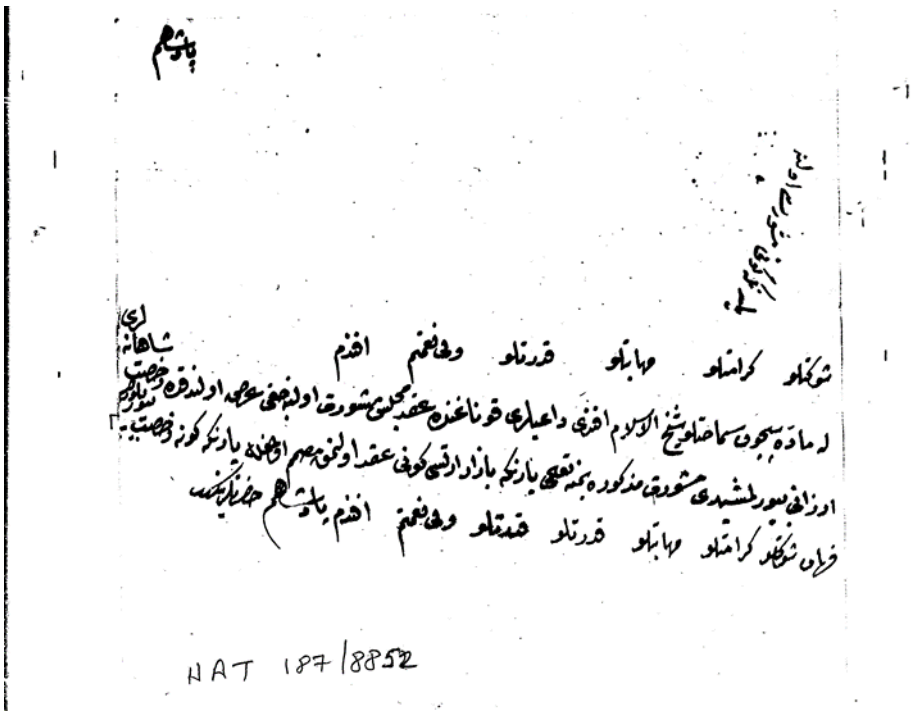

Ek 2: Prusya meşveretinde bulunan ulema ve ricalin ber muceb-i irade Topkapı'ya gelmeleri için ihbar-ı keyfiyet olunduğu. (BOA HAT nr:114/11751)

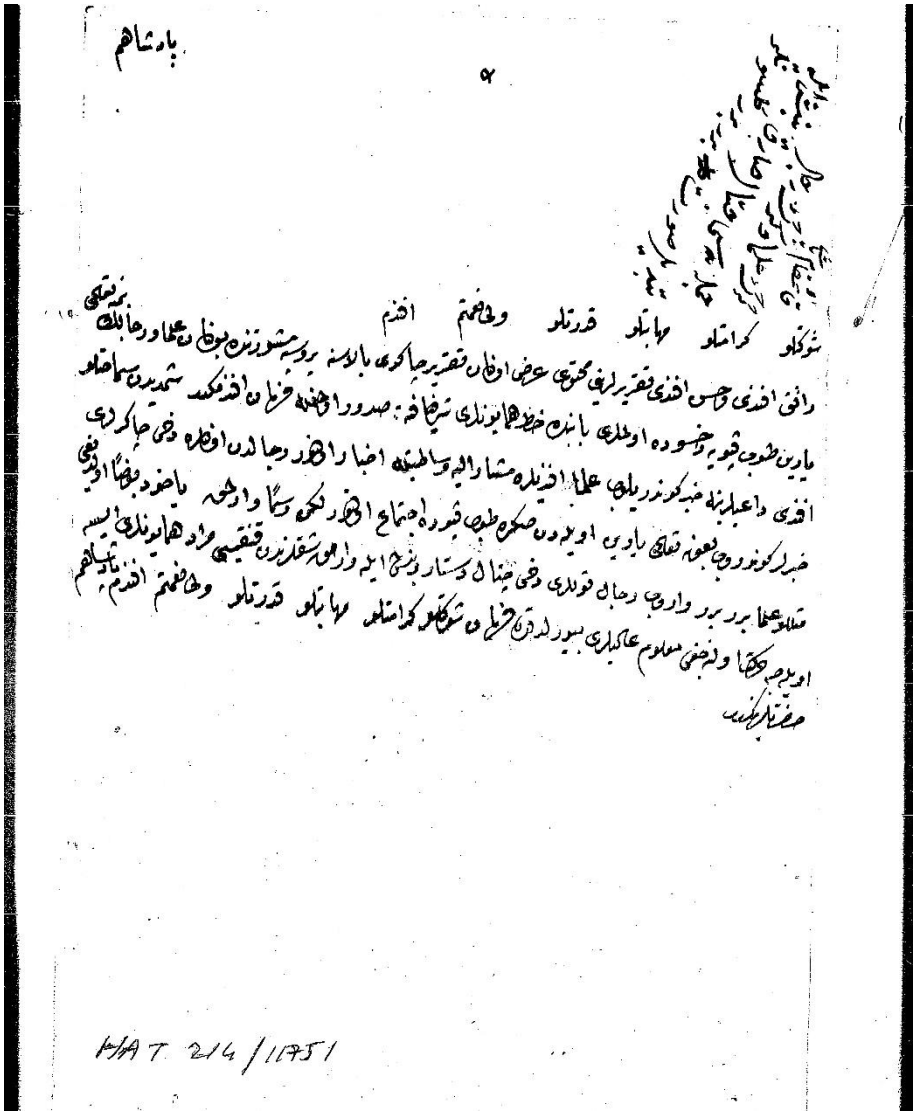

Ek 3: Teşrifat Odası Yevmiye Defteri (Teşrifatçılık)(BOA KKd. 0676M2)

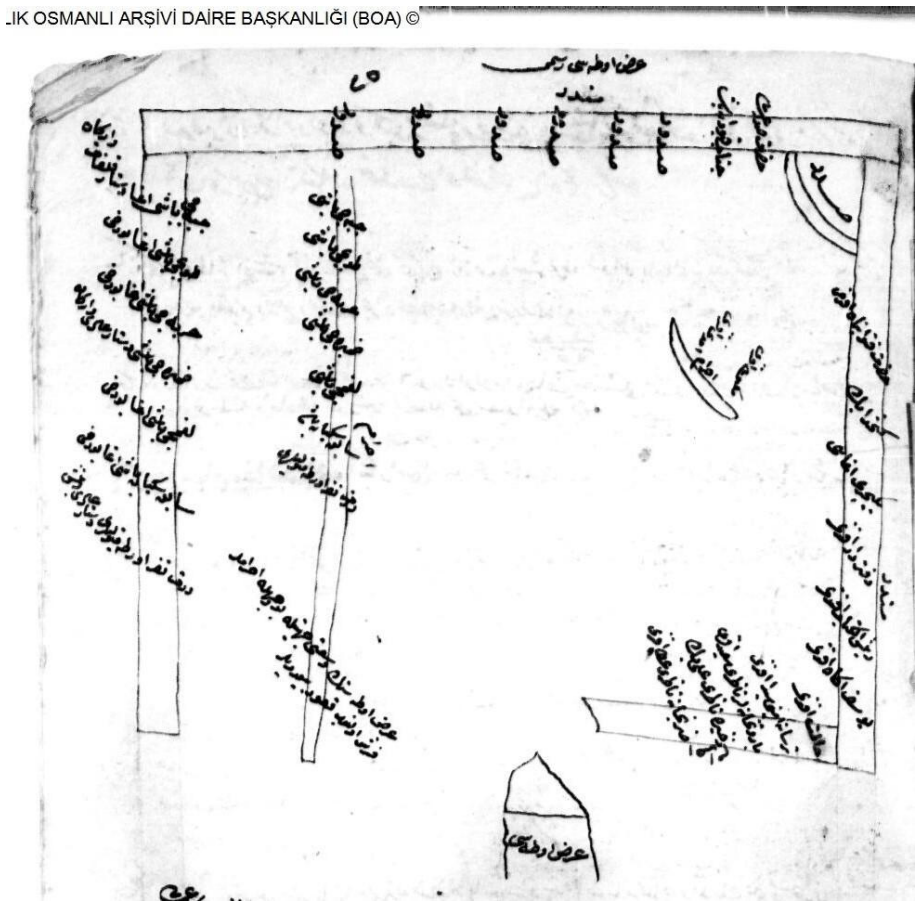
IK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©